

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Кучай Тетяни Петрівни про дисертацію Полянської Катерини
Степанівни «Формування культури міжнаціонального спілкування
іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої
освіти», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика
виховання**

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Процеси глобалізації усіх сфер суспільного розвитку, що характеризуються економічною, політичною, культурною інтеграцією – створенням спільного регіонального та світового економічного, інформаційного, комунікаційного простору світових співтовариств; перехід людства на наукові та цифрові технології; поглибленням розвитку суспільних відносин, зумовлюють необхідність розвитку культури людських взаємин спілкування представників різних націй, народів, з їх поглядами, переконаннями тощо. Особливо гостро ця проблема постає в умовах поглиблення міжнародних відносин у сфері освіти, зокрема надання можливостей здобувати вищу освіту іноземним студентам.

Формування загальної культури особистості майбутнього лікаря є одним із першочергових завдань освітнього простору медичного закладу вищої освіти (далі – ЗВО). Проте, якщо йдеться про підготовку іноземних студентів, це не лише освітній процес, адаптація, соціалізація, а й проблема міжнаціональних стосунків. Спостерігаються відмінності в культурних, етнічних нормах виявлення індивідуальних особливостей здобувачів освіти. З огляду на це, іноземні студенти стикаються з проблемами сприйняття, розуміння інших культур. Міжнаціональні аспекти професійної підготовки студентів-іноземців медичних ЗВО України пронизують усі сфери їхньої життєдіяльності, зокрема освітню, соціальну, побутову тощо. Простежуються особливості спілкування майбутніх медичних фахівців галузі знань 22 Охорона здоров'я під час виконання професійних обов'язків як лікаря у статусі дослідника (збір анамнезу, аналіз скарг пацієнтів та їх обстеження, встановлення діагнозу, призначення протоколу лікування); лікаря-психотерапевта (психологічна реабілітація та терапія, вплив хворого, плекання надії одужання); лікаря-співрозмовника (консультування та поради хворому, родичам щодо лікування). При опануванні студенти-іноземці використовують вербальні, невербальні засоби спілкування,

міжособистісний простір комунікації, як головні інструменти міжкультурної взаємодії. Це актуалізує проблему формування культури міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних ЗВО в умовах глобалізаційних процесів.

Дисертація є складовою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Розвиток професійно-важливих якостей майбутніх педагогів» (РН №0123U101566).

Тему дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №2 від 25 вересня 2014 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, здійсненого дисертанткою і в цілому не викликає сумніву. Обґрунтованою і логічною є структура дисертації, яка презентована вступом, 3-ма розділами, висновками до розділів, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел, додатками. Зміст кожного розділу підпорядковано меті та завданням дослідження, а підсумками є наукові висновки. Катерина Степанівна на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету, завдання, методи дослідження.

Не викликає сумніву чітка структура дисертації, усі частини якої спрямовані на досягнення поставленої мети. Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження і його висновків зумовлені теоретико-методологічними позиціями, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів наукового пошуку.

Відповідно до мети дисертаційної роботи визначено її завдання, для реалізації яких автором проаналізовано значний масив наукової, навчально-методичної літератури. Принагідно відзначити вміння автора узагальнювати й систематизувати дослідницький матеріал. Вражає фактологічна насиченість змісту дисертації, побудованій на потужній джерельній базі.

Об'єкт і предмет дослідження адекватні меті та завданням роботи.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. . Теоретично обґрунтовано зміст і структуру феномена «культура міжнаціонального спілкування» іноземних студентів. Розкрито особливості

формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Розроблено методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Визначено критерії, показники та рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти. Обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов, які забезпечують формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Розроблено і апробовано модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Для виконання поставлених завдань у роботі використано такі **методи дослідження**: – теоретичні: аналіз філософської, соціальної, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів для обґрунтування змісту, структури та особливостей культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; узагальнення та систематизація для обґрунтування теоретичної бази дослідження; контент-аналіз для уточнення вихідних понять дослідження: «нація», «національність», «етнос», «народ», «культура», «міжнаціональна культура спілкування», «сформованість міжнаціональної культури спілкування»; моделювання з метою створення моделі формування міжнаціональної культури іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО;

– емпіричні: спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок, самооцінок, педагогічний експеримент, використані для визначення показників та рівнів сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в умовах освітнього простору медичних ЗВО, перевірки ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО;

– математичної статистики для опрацювання одержаних результатів і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами і процесами.

Дисертацію презентує високий рівень наукової новизни, де автором уперше - визначено, теоретично обґрунтовано, експериментально перевірено ефективність педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (спрямування особистості студента на позитивне

моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти);

- уточнено сутність поняття «культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів» як якісного інтегративного показника вихованості особистості, яка проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному середовищі освітнього простору медичних ЗВО;

- розроблено, теоретично обґрунтовано, спроектовано модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО – схематично спроектовано системні взаємопов'язані, взаємообумовлені складники: цільового, методологічного, змістово-процесуального, рефлексивно-результативного досліджуваного процесу, що забезпечують його цілісність;

- розроблено та апробовано авторську методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО, що передбачала такі етапи: адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний. Початковий етап, адаптаційний – «Культура спілкування» іноземні студенти розвивали культуру спілкування шляхом опанування особливостей української культури для забезпечення мобільності у полікультурному освітньому просторі; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин» передбачав закріплення й розвиток здобутих освітніх результатів та досягнення більш високого рівня розвитку культури міжнаціонального спілкування, забезпечення переходу від простих до складніших форм комунікативної поведінки; поведінково-професійний етап – «Культура міжнаціонального спілкування» як складник культури професійного спілкування сприяв забезпеченню усвідомлення майбутніми лікарями цінностей культури міжнаціонального спілкування в міжособистісних узаєминах та із пацієнтами.

- удосконалено критерії, показники (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно орієнтувальний) та схарактеризовано рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий);

- дістали подальшого розвитку теоретичні та методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в

освітньому просторі медичних ЗВО в контексті культурологічного, контекстуального, фасилітаційного, комунікативного, особистісно-зорієнтованого, аксіологічного підходів до виховання.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та впроваджено в освітній простір медичних ЗВО методику формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, методику діагностики рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів-майбутніх медичних працівників; методичні рекомендації формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО підготовчого відділення, спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров'я; розроблено навчально-методичні посібники, які рекомендовано для вивчення навчальних дисциплін «Українська мова як іноземна» (для іноземних здобувачів), «Українська мова як іноземна: основи професійного мовлення», «Українська мова як іноземна: науковий стиль мовлення», «Країнознавство», «Краєзнавство», «Історія української культури», «Історико-культурна спадщина та традиції університету», «Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря з пацієнтом».

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Результати дослідження можуть бути використані під час розроблення (удосконалення) освітніх програм підвищення кваліфікації фахівців ЗВО, окреслення траєкторії індивідуального професійного розвитку, упровадження конструктивних ідей, забезпечення ефективної взаємодії в умовах міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти.

Вірогідність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Вірогідність одержаних автором наукових результатів не викликає сумніву, оскільки вони цілком адекватні суті та конкретним завданням дослідження, досягнуті завдяки системному використанню комплексу взаємопов'язаних дослідницьких методів і ґрунтовній джерельній базі. Одержані дисертанткою результати достатньо переконливо представлено у висновках до розділів та загальних висновках, які відповідають найважливішим положенням рецензованого дослідження та поставленій меті. Матеріали дисертації пройшли необхідну апробацію, обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (довідка №01/2438 від 07.12.2023 року); Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (довідка № 01-15/583 від 15.12.2023 року); Вінницького національного технічного університету (довідка № 15-101 від 12.12.2023 року); Хмельницького національного університету (довідка № 441/2234 від 14.10.2024 року), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/36-1 від 30.10.2024 року).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Обсяг і зміст дисертації показують, що робота є самостійним дослідженням, виконаним на високому науковому рівні, і свідчать про професійну зрілість автора. Зміст автореферату повністю відповідає основним положенням дисертації, а 25 публікацій автора з достатньою повнотою відображають основні положення й висновки дисертації, праці цілком відповідають встановленим вимогам.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (368), з них 40 іноземною мовою і додатків на 66 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 262 сторінки, обсяг основного тексту 186 сторінок. Робота містить таблиць 14.

У дисертації теоретично обґрунтовано зміст і структуру феномена «культура міжнаціонального спілкування» іноземних студентів. Конкретизовано поняття «культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» як якісного інтегративного показника вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО. З огляду на це, «сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» потрактуємо як якісну характеристику міжособистісних взаємин, яка відображає рівень дотримання загальнолюдських моральних принципів, толерантності і взаємоповаги, знання і розуміння національних відмінностей, уміння адаптуватися до нових умов комунікації з представниками різних національностей. З'ясовано змістові та структурні ознаки феномена «культура міжнаціонального спілкування», що характеризує особистість в ракурсі одного з її виявів на основі аналізу філософських, соціально-психологічних, педагогічних

наукових джерел та контенту інтернету. Витоками його сутності є такі поняття як культура, спілкування, міжнаціональне спілкування. Культура як якісна характеристика діяльності, якісний показник стосунків і самої особистості, здійснює свою благородну місію, інтегруючи й акумулюючи ціннісні результати такого соціального утворення, як спілкування.

Розкрито особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, до яких віднесено: процес адаптації до соціокультурного і мовного простору (ознайомлення з історією, культурою, традиціями, цінностями українського народу, вивчення норм поведінки, розвиток навичок міжнаціональної комунікації); міжособистісне спілкування (розвиток умінь налагоджувати контакти з представниками різних національностей, вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжнаціональних взаємин, виховання толерантності); позааудиторна виховна робота (залучення студентів до культурних заходів, фестивалів, виставок, обмін досвідом з представниками різних національностей серед студентської спільноти, участь у волонтерських рухах, що підтримують міжнаціональний діалог); використання виховного потенціалу навчальних дисциплін у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (збагачення змісту програм навчальних дисциплін; створення умов для спілкування та співпраці з однокласниками різних національностей, використання інтерактивних методів виховання, що сприяють формуванню культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів); психолого-педагогічний супровід (створення сприятливої атмосфери для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, допомога їм у вирішенні проблем адаптації до умов спілкування та співпраці студентів різних національностей; підтримка ініціативи студентів, спрямовані на зміцнення міжкультурного діалогу).

Розроблено методичку формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, яка передбачала взаємообумовлені етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних взаємин»; поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування». Поетапність методички забезпечила системність, послідовність, наступність, комплексність, інтегративність, що уможливило формування складників культури міжнаціонального спілкування, здатної визнавати різноманітність культур, взаємодіяти з ними на засадах поваги, миролюбності, доброзичливості, толерантності тощо.

Визначено критерії, показники сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі структурно-функціонального аналізу досліджуваного феномену. Критеріями сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є такі складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-орієнтувальний. Змістові характеристики міжнаціонального спілкування уможливили розробку показників до кожного критерію. Використано комплекс методів діагностики для вивчення стану досліджуваного явища та виокремлено 4 рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів: високий, достатній, середній, початковий.

У процесі дослідження обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов, що забезпечили результативність формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти

Розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти для чіткого, цілісного бачення цього процесу. Модель виступає як культуротворча парадигма і передбачає певну систему виховання на перетині культур з цільовим, теоретичним, процесуально-змістовим, рефлексивно-результативним складниками, відтворює спрямованість кожного з них на інноваційність змісту, форм, методів, засобів виховання, що забезпечить результат – позитивну динаміку сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в ЕГ після проведення формувального етапу експерименту творчий рівень сформованості студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм зріс порівняно з констатувальним етапом на 8,4 % ЕГ, 0,6% КГ, відповідно, реконструктивний – на 11,1% ЕГ, 1,9% КГ, репродуктивний – 5,5% ЕГ, 3,1% КГ початковий зменшився на 14,0 % ЕГ, 5,6% КГ. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування культури міжнаціонального спілкування, їх впровадження в практику освітнього процесу медичних ЗВО

довели їхню ефективність та дієвість. До напрямів подальших досліджень можна віднести такі: формування толерантності у майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки, підготовка іноземних студентів до профілактики проявів інтолерантної поведінки.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Високо оцінюючи дисертацію, вважаємо за доцільне висловити окремі міркування, що виникли в процесі рецензування роботи й вимагають окремих уточнень і пояснення.

1. Вважаємо, що у дисертації необхідно було б більше проаналізувати і узагальнити зарубіжний досвід формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі ЗВО.

2. У Розділі 1. п.1.3., де авторка розглядає «Особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО», варто було б проаналізувати вікові особливості студентської молоді, а не обмежуватися лише національними особливостями.

3. На нашу думку варто було ширше висвітлити залучення студентів до роботи в поза університетських культурних дозвіллевих закладах: різнопрофільних студіях, клубах, гуртках, громадських осередках тощо.

4. У роботі доречним було б увиразнити способи розв'язання суперечностей, визначених авторкою в науково-педагогічному дослідженні.

Водночас вважаємо, що вказані зауваження та побажання мають дискусійний характер та не знижують загальної позитивної оцінки дослідження.

Не виявлено порушень академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, де висвітлені основні наукові результати дослідження.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні теоретичні та практичні результати дослідження відображено у 25 публікаціях, з них: 1 колективна монографія; 6 статей у наукових фахових виданнях України в галузі педагогіки; 2 статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних; 9 публікацій у збірниках матеріалів конференцій та 7 наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Висновок. Резюмуючи результати дослідження на основі вивчення поданої роботи можна стверджувати, що дисертаційна робота «Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомe теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає профілю спеціалізованої вченої ради та вимогам, що висуваються до дисертацій (пункти 9, 11-14) «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р., №567 від 27.07.2016 р.), нормативним актам МОН України та паспорту спеціальностей, а її автор Полянська Катерина Степанівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 - теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

Т. П. Кучай

Підпис Т. П. Кучай завіряю.
Керівник відділу кадрів
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

Г. Рейплік